

DOMIŠLJIJSKI SPIS V OSNOVNI ŠOLI

Domišljjski (fantazijski) spisi, npr. izmišljanje zgodovinskih podob, sestavljanje namišljenih potopisov, oživitve stvari, posebitve živali ipd., imajo v osnovni šoli tradicijo. Včasih je bil zelo priljubljen postopek, da je učitelj pri t. i. stvarnem pouku podajal razlago v obliki domišljjske zgodbe, npr. *Gregca so ujeli Turki*, *Od rude do noža*, *Kapljica pripoveduje*, *Lastovka pripoveduje*. Pri svojih učnih poskusih si prizadevam, da bi sestavljanje domišljjskih zgodb čim trdneje povezal z otroškimi igrami, sproščenim načinom mišljenja in mladinsko književnostjo.

Pri pisanju domišljjskih spisov so seveda tudi težave in neuspehi. Nekateri učitelji učence naenkrat postavijo pred zahtevo, naj napišejo domišljjski spis. Tega veliko učencev ne zmore, učitelj pa potem razglša, da so današnji učenci brez domišljije. Pri tem je krivda za neuspeh v precejšnji meri na učiteljevi strani. Učence je za snovanje domišljjskih spisov treba vendar pripravljati. Prva stvar je, da morajo učenci videti čim več konkretnega gradiva: predmetov, modelov, knjig, dokumentov, umetnin, fotografij. Obiskujejo naj muzeje, rojstne domove pisateljev, mline, delavnice; ogledujejo naj si razstave, živalske vrtove, naravne znamenitosti. Zamišljajo naj si, kako bi živeli v vlogi mlinarjevega sina, paža, partizana, športnika, pilota.

Pogovori pri pouku naj bodo čim bolj prepleteni z vprašanji, ki dopuščajo različne odgovore: *O čem bi pisal Ivan Cankar danes*, *Kakšen avto bi bilo treba skonstruirati, da ne bi bilo težav s parkiranjem*, *Kaj bi očital občinskemu predsedniku*, *Kako bi preživel večer v družinskem krogu, če ne bi bilo elektrike*, *Kaj bi bilo, če bi čez noč postal velik dva metra*.

Na vprašanje *Kakšna bo budilka prihodnosti* so učenci četrtega razreda dajali takele odgovore: *Bo zvonila in te hkrati tresla za glavo.* (Boris) – *Ob sedmih bo pristopila k solarju in ga toliko časa božala, dokler ne bo vstal.* (Monika) – *Imela bo roke in bo zaspanca za lase potegnila iz postelje.* (Aleš) – *Pela bo KIKIRIKI, da bodo vsi zgodaj vstajali.* (Urban) – *Zjutraj bo odprla tuš, da bo človeka zbudila in obenem skopala.* (Bojana)

Če pouk stalno poteka v vzdušju povezovanja abstraktnega in konkretnega, igre in sproščenega mišljenja, k sestavljanju domišljjskih zgodb ni težko prehajati. Ko sem organiziral izmišljanje domišljjskih zgodb na osnovni šoli, sem si postavil takole predpostavko: učencem nižjih razredov ustrezajo pravljичne teme (po vzorcu bratov Grimm, Andersena, Carrola, Brenkove, Perocijeve), učencem petega ali šestega razreda pustolovska in znanstvena fantastika (po vzorcu Defoa, Swifta, Julesa Verna, Wellsa, Pečjaka, Zupana), učencem sedmega in osmega razreda pa utopije (po vzorcu Orwella, Huxleya, Mencingerja, Tavčarja). V glavnem se je ta zamisel izkazala za dobro, samo da včasih nisem imel dovolj časa za ustvarjanje primernega razpoloženja in da sem tu in tam srečeval otroke brez zadovoljive razgledanosti, sproščenosti in želja. Nadaljnja razmišljanja o domišljjskem pisu na osnovni šoli bom razvijal ob posameznih vrstah domišljjskih besedil.

Najprej si oglejmo otroško predelavo Grimmove pravljice (Gregor, 4. razred):

Volk z Rožnika in sedem kozličkov iz Šiške

Na dvorišču pred blokom se je igralo sedem kozličkov. Mama jih je poklicala domov. Z dvigalom so se odpeljali v deveto nadstropje. Mama jim je povedala, da gre v Supermarket, in jim naročila, naj jo počakajo v stanovanju.

Volk je videl, da je koza odšla od doma. Ker ni znal poklicati dvigala, je moral pešačiti do devetega nadstropja. Čisto upehan je prišel do vrat. Pritisnil je na zvonec. Kozlički so odprli. Ko so zagledali volka, so se razbežali po bloku. Volk je tekel za njimi. Polovil je vse razen enega, ki je bil na veceju. Nesel jih je prodat v živalski vrt. Ko je oddal kozličke, so zgrabili še njega in ga vtaknili v posebno kletko.

Mama je z edinim preostalim kozličkom začela iskati svoje otroke. Prišla je v živalski vrt. Tam so tudi njo in njenega sinčka vtaknili v kletko h kozličkom. Mama koza se je začela dreti in kozlički so ji pomagali, tako da so ljudem skoraj popokali bobenčki v ušesih. Nobeden ni več hotel iti v živalski vrt. Zato so kozo in njene kozličke spustili, da so lahko odskakljali domov. Volk pa še danes čepi v kletki v živalskem vrtu in se jezi, zakaj je bil tako neumen, da je šel loviti in prodajati kozličke.

Tema, da so otroci brez matere izpostavljeni nevarnostim, je otrokom zmeraj blizu. Gregor je v pravljico vnesel sodobno okolje: blok, dvigalo, Supermarket, vece, živalski vrt. V tem okolju se volk izkaže kot bedast, mama pa kot iznajdljiva. Volku je kljub hudobnosti na koncu prizaneseno: namesto smrti ga doleti le zapor v živalskem vrtu. To je gotovo zelo prisrčna modernizacija Grimmove pravljice.

Otroški domisleki seveda niso zmeraj tako dobri. Oglejmo si še en odlomek iz tovrstnega spisa (Dejan, 4. razred):

V naši krajevni skupnosti so se spomnili, da bi naredili lepotno tekmovanje. Udeležila so se ga vsa dekleta iz našega kraja in tudi Sneguljčica. Toda zavistna čarovnica jo je spremenila v telico. Tako je Sneguljčica šla na tekmovanje, ne da bi vedela, kakšna je. Po Tivoliju je krevsal star in sestradan berač. Ko je zagledal deklico, ki je bila začarana v žival, jo je zaklal in pojedel. Bil je vesel, saj take teletine že dolgo ni jedel.

Povezava zgodbe o Sneguljčici z lepotnim tekmovanjem je gotovo ustrezna, toda grob konec se ne sklada najbolje s prvotno pravljичno zasnovo. Nekateri sošolci so se Dejanovi zamisli smejali, drugi pa so bili mnenja, da je njegova fantazija zaradi branja stripov in podobne literature že nekoliko pokvarjena.

Na podlagi predelovanja pravljic, posebljanja živali ali oživljanja stvari lahko učenci sestavijo še veliko domišljijskih zgodb, npr. *Rdeča kapica z Miklošičeve ceste*, *Na obisku pri kralju Matjažu*, *V Indiji Koromandiji*, *Polomljena punčka pripoveduje*, *Osamljeni medvedek toži*, *Ljubezen čevlja Pošvedranca in gospodične Visokopetnice*, *Krompir in česen sta se zaljubila v solato*, *Kako sem iz gosence postal metulj*.

Nič manj kot pravljice ni današnjim učencem znana znanstvena fantastika, zgodbe, v katerih je dogajanje utemeljeno z znanstvenimi spoznanji in tehničnimi dosežki. Oglejmo si šolarski sestavek te vrste (Matjaž, 6. razred):

Superpero

Bil je torek, dan pred angleško kontrolko. »Oh ta angla!« si rečem in se začnem guliti. V pol ure se naveličam in grem na dvorišče. Po vrnitvi z dvorišča mi mama narekuje kratek angleški narek. Polno napak. S takim znanjem bom gotovo pisal cvek. Še enkrat pogledam v knjigo. »Ah, saj ni pomoči, nobene možnosti nimam za dvojko,« si mislim in odidem na trening karateja.

Ko se vrnem s treninga, zagledam na svoji pisalni mizi pero aerodinamične oblike. Na njem je pisalo: MADE IN JAPAN. Takoj vem, da je očka že priletel iz Tokia in mi prinesel to darilo. Očka mi je potem povedal, da je to superpero in mi razložil sistem. Ko odvijesh pokrovček, vidiš notri majhne gumbke za razne jezike (angleščino, japonsščino, španščino, ruščino), zraven gumbkov pa je mikrofona. Pritisneš na gumbek za jezik, gumbek za sprejemanje, narekuješ vprašanje in pero ti napiše smislen odgovor. Če gre za zapisovanje nareka, je še enostavnejše. Pritisneš na gumbek za jezik, nato za poslušanje in še za pisanje. Pero napiše, kar sliši. Krasna stvarca, kaj takega so zmožni skonstruirati res samo Japonci!

Vso noč nisem mogel spati zaradi tega. Zjutraj sem šel v šolo z radovednostjo, kaj bo. Prve tri ure so bile lahke, četrto biologija in peto angleščina. Na skrivaj natipkam program za pisanje nareka. Šlo je kot po maslu. Nihče ni opazil, da piše pero samo. Drugi teden smo dobili kontrolne naloge nazaj. Učiteljica angleščine me je pohvalila pred vsemi sošolci: »Najbolje je pisal Hočevar. Brez napake. Odlično.« Tako sem po zaslugi superperesa dobil za angleški narek rdečo petko v véliko redovalnico.

Ta spis se odlikuje po številnih detajlih, prepričljivem notranjem samogovoru in pristnem premem govoru. Učenec je besedilo zgradil deloma iz popisa svoje notranje stiske v vsakdanjem življenju in deloma iz opisa čudežne priprave, ki tovrstne probleme rešuje. Posrečilo se mu je, da ni predimenzioniral ne realistične in ne fantastične ravnine svoje zgodbe.

Za razliko od pravljice je v znanstvenofantastični zgodbi dokaj normalen satirični ton in tragična usoda dobrih oseb. Oglejmo si odlomek iz pesimistične znanstvene fantastike (Katka, 6. razred):

Po zajtrku sem se telepatiral v učilnico matematike. Dobil sem malo elektrošokov, samo pet. Vseeno sem se po uri ves tresel od strahu. Učitelj je z električnimi sunki ubil neko mojo sošolko, ker ni vedela povedati imena največjega matematika vseh časov: Azghezemixa.

Glavni problem pri znanstveni fantastiki je, ali si avtor zna zamisliti podrobnosti. Primerjajmo glede tega dva spisa (Mateja, Jana):

Zagledal sem čudna bitja. Počasi so se nam približevala, mi pa smo se jim s strahom odmikali.

Pred seboj sem zagledal nenavadno bitje, pol manjše od mene. Možic je imel zeleno kožo. Štiri roke in rdeče lase, ki so mu štrleli pokonci kot petelinova roža. Ta zelenec je bil presenetljivo močan in pogumen. Posadil me je na svoj vrat in začel razkazovati polje in namakalni sistem na njihovem planetu.

Na podlagi zamišljenih izumov, premikov v prostoru in času lahko učenci napišejo veliko znanstvenofantastičnih zgodb, npr. *Supermetla*, *Protipištola*, *Interferon – čudežno zdravilo*, *Namesto mene dela robot*, *Neviden*, *Kopanje zaklada*, *V avtomatizirani tovarni*, *Kaj razmišlja Marsovec o Zemljanih*.

V zadnjih dveh razredih osnovne šole kaže precej učencev odpor do sestavljanja domišljivskih spisov, posebno še, če njihova fantazija ni bila ustrezno negovana. Skoraj bolj kot do tehničnih vidikov prihodnosti imajo spoštljiv odnos do družbenih vidikov naslednjega tisočletja. Eden od najbolj uspešnih utopičnih spisov, ki mi je prišel v roke, je tale satira na račun avtokratske učiteljice (Miklavž, 8. razred):

Konec Adrijanine diktature

Skozí zamračeno okence jetniške celice so prihajali prvi sončni žarki. Z ulice se je slišalo petje in kliči: »Živela Protiadrijanina demokratična zveza! Živeli osvoboditelji!« S prijateljem Primožem sem stopil k oknu in poslušal glasove. Nenadoma zaškrtla ključ v ključavnici težkih vrat najine celice. Vrata se

odprejo in pred nama stoji Dušan Mozetič, najin znanec, major zmagovite revolucionarne vojske. Prikloni se nama in reče: »Pozdravljam vaju, največja rodoljuba našega naroda, posebno pa vas, gospod Miklavž, ki ste ustanovili Protiadrijanino demokratično zvezo.« S Primožem sva presenečena. Objameva se z njim in še z drugimi, ki so prišli reševat jetnike iz zaporov.

Nato sem se z Mozetičevim avtomobilom odpeljal iz sodnih zaporov v škofijski dvorec. Ljudje na cesti so prepevali in se veselili. Odšel sem skozi prostore v dvorcu, kjer je bila v času Adrijanine diktature državna policija, v pisarno glavnega vikarja Jakoba Žvoklja. Oba sva imela solze v očeh, ko sva se po tolikem času spet srečala. Prosil me je, naj ljudstvu spregovorim nekaj besed. Odprl sem okno nad glavnim vhodom škofijske palače in začel govoriti:

»Dragi prijatelji! Vsi veste, kako hude čase smo prestali. Leta 1996 je prišla na oblast Adrijana, dotlej znana kot stroga profesorica zgodovine. V začetku je obljubljala popolno avtonomijo naše dežele, pozneje pa je s pomočjo predstavnikov drugih delov naše dežele uvedla najhujšo diktaturo in prevzela vso oblast v svoje roke. Edini dovoljeni časopis Adrijana je objavljala same laži. Vsi zavedni demokrati so se znašli v zaporih. Leta 1988 je združila Jugoslavijo z Bolgarijo in Albanijo ter po vsej državi uvedla ateizem.

Vsem spomenikom po državi so odrezali zgornje dele in na podstavke pritrdili Adrijanino glavo. Edina izjema je bila muza nad Prešernovim spomenikom, ki so jo kar celo vrgli v Ljubljano. Zaporji so se polnili, nasilje je bilo vsak dan hujše. Že leta 1997 smo rodoljubi ustanovili ilegalno Protiadrijanino demokratično zvezo. Plamen upora se je širil. Zdaj pozdravljamo v Ljubljani zmagovito revolucionarno vojsko, ki je spet ustoličila demokratično oblast. Adrijani je uspelo zbežati na otok Silbo v Jadranskem morju. Na podlagi mednarodnih pogodb je dobila azil na Kitajskem. Kot sporočajo časopisne agencije, je danes že odpotovala tja in bo na pekinški univerzi predavala zgodovino Balkana. Tako se je končalo najbolj črno obdobje v naši zgodovini. Živela Protiadrijanina demokratična zveza!«

Ljubljančani so moj govor burno odobraval.

Miklavžev spis je izjemno dober. Sicer je to predelava znanih zgodb o osvoboditvi, vendar je presenetljivo svojevrstna. Odlikuje se po ogromnem številu detajlov, širokem obzorju na področju bontona, ideologije, politične in umetnostne zgodovine ter po spretno uporabljeni retrospektivni pripovedni tehniki. Človeku se naravnost vsiljuje vprašanje, kako je učencu v štiridesetih minutah uspelo sestaviti tako kvaliteten spis. To je razložljivo samo, če vemo, da gre za nadpovprečno razgledanega in miselno razgibanega učenca. Sestavlja nje domišljjskega spisa je bilo le pobuda, da je svoje misli, ki ga že dalj časa vznemirjajo, uredil v skladno celoto.

Poleg domišljjsko bogatih spisov pa je v višjih razredih čedalje več spisov brez pravega poleta. Pogosto domišljijo nadomešča ideološka deklarativnost (Marjeta):

Zdaj je leto 2000. Po svetu ni več lačnih ljudi. Vsi otroci imajo enako pravico do izobrazbe. Dve tretjini ljudi ima dokončano univerzo. Izdelovanje orožja ali trgovanje z njim je prepovedano tako strogo kot trgovina z mamili.

Teško je vedeti, ali učenci zares tako mislijo, kot pišejo. Čim starejši so, tem rajši otipavajo, kje bodo naleteli na meje učiteljeve strpnosti. Ravno zato najbrž ne kaže, da bi se človek zaradi njihove izzivalnosti kdove kako vznemirjal.

Uspeli utopični spisi lahko nastajajo predvsem na podlagi kritike današnjih razmer in vizije prihodnjega razvoja. Primerni naslovi za tovrstne spise so takile: *Pepe Cvek je postal ravnatelj naše šole, Vrtnar Janez Živko je postal predsednik SR Slovenije, Dan, ko so zastonj delili klobase, Odprava denarja, V alternativni šoli, Rodbinske razmere na otoku Nikjer, Eksplozija v naši nuklearni, Družbeni preobrat v naši državi leta 1999.*

Tako sem izčrpal večji del tega, kar vem o tem, kako lahko osnovnošolski učenci sestavljajo domišljjske spine. Nisem skrival, da so šolarski domisleki včasih boljši, včasih slabši. Za večino objavljenih izdelkov je značilno živahno izražanje, marsikakšen izdelek, ki mi je prišel v roke, pa je bil tudi izrazno okoren ali pravopisno slab. Vsakič, ko sem šel v razred, me je bilo strah, ali bom znal učencem dopovedati, kaj od njih želim. Kakšnih prav natančnih navodil nisem smel dajati, če sem hotel dobivati izvirne sestavke. Toda vsakič je nastalo veliko domišljjskih spisov, ki sem jih bil vesel in za katere so tudi mladi avtorji vedeli, da so dobri.

Odkrivanje primerne teme za domišljjski spis zahteva od učitelja več razmišljanja kot izbiranje naslova za obnovo ali doživljajski spis. Trenutno imam v načrtu, da bi v šestem ali sedmem razredu pisali kolektivni roman *Cirkus potrebuje pomoč*. Zamisel je takale: Majhen cirkus je zaradi nenadne zime prišel pri nas v stisko. Ne morejo imeti več predstav, zmanjkalo je hrane za živali. Direktor cirkusa je prišel prosit na šolo, če bi otroci vzeli čez zimo v oskrbo njihove živali. Imajo dresirane opice, kužke, bele miši, papagaje, ponija, aligatorja . . . zanimiva ideja, kajne? Ne delam pa si skrbi, če me bo kdo pri uresnitvi tega načrta prehitel. Če hoče kdo s svojimi učenci to izpeljati, naj kar poskusi.

France Žagar

Pedagoška akademija
v Ljubljani

Literatura:

D. Bajt: *Ljudje zvezde svetovi vesolja. Eseji o znanstveni fantastiki*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1982, 231 str.

E. Grassi: *Moč mašte*. Zagreb, Školska knjiga, 1981, 239 str.

S. Lem in drugi: *Naučna fantastika*. Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1976, 233 str.

G. Rodari: *Srečanje z domišljijo*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1977, 121 str.